

Zastosowanie amnestii wobec sprawców zbrodni komunistycznych

W ostatnim czasie przed sądami w niektórych sprawach dotyczących przestępstw będących zbrodniami komunistycznymi pojawił się problem dotyczący zastosowania wobec oskarżonych ustawy z dnia 7 grudnia 1989 roku o amnestii (Dz. U. nr 64 poz. 390).

Zagadnienie to może wywołać kontrowersje dotyczące w ogóle sensu ścigania sprawców zbrodni komunistycznych, przy założeniu, iż wspomniana ustawa ma wobec nich zastosowanie. W niniejszym tekście przedstawione zostaną niektóre problemy związane ze stosowaniem ustawy o amnestii w sprawach przestępstw ściganych przez IPN.

Po raz pierwszy sąd zastosował tę ustawę w wyroku w sprawie gen. Czesława Kiszczaka dotyczącej wydarzeń na KWK WUJEK i KWK MANIFEST LIPCOWY (wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 17.03.2004 roku sygn. XVIII K 329/97). Problem był sygnalizowany również przez Sąd Apelacyjny w Katowicach orzekający ostatnio w sprawie milicjantów, którym zarzucane są przestępstwa w związku z tymi wydarzeniami (uzasadnienie wyroku z dnia 28.02.2003 roku sygn. III AKa 298/02).

Jest to konsekwencją wprowadzenia do ustawy z dnia 18 grudnia 1998 roku o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. Nr 155 poz. 1016 z późn. zm. dalej w skrócie – ustawa o IPN) przepisu art. 4 ust. 3 z treści którego wynika, **że w stosunku do sprawców zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz zbrodni komunistycznych nie stosuje się wydanych przed dniem 7 grudnia 1989 roku przepisów ustaw i dekretów, które przewidują amnestię lub abolicję.** Przyjmuje się, iż ustawodawca przyjął takie rozwiązanie, aby uniknąć możliwości zastosowania dobrodziejstw wynikających z unormowań amnestyjnych i abolicyjnych wobec sprawców przestępstw, których bieg przedawnienia karalności wprowadzono na nowo na mocy m.in. ustawy o IPN. Wykładnia językowa wspomnianego unormowania prowadzi do wniosku, że nie obejmuje ono ostatniej z wydanych dotychczas w historii naszego ustawodawstwa ustawy z dnia 7 grudnia 1989 roku o amnestii (Dz. U. nr 64 poz. 390, dalej w skrócie – ustawa o amnestii), gdyż zgodnie z cytowanym przepisem art. 4 ust. 3 ustawy o IPN, wyłączono stosowanie ustaw amnestyjnych i abolicyjnych, które były wydane **przed tą** datą. Tym samym akt prawny uchwalony w dniu 7 grudnia 1989 roku, który jednocześnie wszedł w życie w dniu 11 grudnia 1989 roku, nie został wyłączony z zastosowania na mocy w/w przepisu art. 4 ust. 3 ustawy o IPN. Dlatego też ustawa ta ma zastosowanie w sprawach o przestępstwa będące przedmiotem śledztw prowadzonych przez pion śledczy IPN popełnione przed dniem 12 września 1989 roku (art. 15 ustawy o amnestii).

Teoretycznie dopuszczalna jest również taka interpretacja obowiązujących przepisów, z której będzie wynikać, że ustawa o amnestii z dnia 7.12.1989 roku nie ma w ogóle zastosowania wobec sprawców zbrodni komunistycznych.

Punktem wyjścia dla dokonania tego rodzaju wykładni jest założenie, iż będący konsekwencją zastosowanej wykładni językowej wniosek jakoby ustawa o amnestii miała zastosowanie wobec funkcjonariuszy państwa komunistycznego w rozumieniu art. 2 ust. 2 ustawy o IPN – jest absurdalny (niedorzeczny). Daje to podstawę do odstąpienia od interpretacji językowej i zastosowanie wykładni celowościowej. W tym zakresie należy odwołać się do celu (przyczyny) uchwalenia ustawy amnestyjnej. Miała ona złagodzić represyjną politykę karną stosowaną w czasach PRL, co z pewnością nie dotyczyło funkcjonariuszy państwowych, np. funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, który wykonywał zadania związane z realizacją tej polityki w zakresie stosowania represyjnego dekretu o stanie wojennym. Było to sygnalizowane zarówno w uzasadnieniu projektu tej ustawy, jak i wypowiedziach niektórych posłów w trakcie debaty sejmowej. Ponadto w taki sposób ustawa ta jest oceniana obecnie przez przedstawicieli nauki prawa karnego. Dlatego też uzasadniony wydawałby się wniosek o braku jej zastosowania wobec tej kategorii sprawców, jakimi są funkcjonariusze państwa komunistycznego uczestniczący w realizacji represyjnej polityki karania stosowanej przez PRL. Tego rodzaju interpretacja nie przyjęła się jednak w orzecznictwie.

W myśl ustawy o amnestii o jej zastosowaniu orzeka wyłącznie sąd (a nie np. prokurator IPN) i ma ona zastosowanie w zależności od wymiaru kary za dane przestępstwo. Ponadto istotne jest również to, że w ustawie wskazano katalog przestępstw, wobec których ustawa o amnestii nie ma w ogóle zastosowania.

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy o amnestii, jeśli w przypadku przestępstwa umyślnego (a tylko takim może być zbrodnia komunistyczna) przewidywana kara nie przekroczyłaby 2 lat postępowanie należy umorzyć. Decyzja taka może nastąpić np. z inicjatywy prokuratora IPN, który dostrzeże możliwość orzeczenia wobec sprawcy zbrodni komunistycznej kary w takim wymiarze i wówczas, zamiast aktu oskarżenia, skieruje do sądu stosowny wniosek w tym zakresie. Decyzję taką w sprawach, w których prokurator IPN skierował akt oskarżenia może również podjąć sąd na wniosek oskarżonego albo własnej inicjatywy jeżeli dokonana takiej oceny odnośnie wymiaru kary za dane przestępstwo. Wówczas, jeśli uczyni to w drodze postanowienia, bez przeprowadzania postępowania dowodowego – ustawa przewiduje możliwość wniesienia przez prokuratora lub oskarżonego sprzeciwu, który będzie skutkował zniesieniem orzeczenia sądu i koniecznością rozpoznania sprawy na rozprawie. Jeśli sąd orzeknie o zastosowaniu amnestii w wyroku wydanym na rozprawie – istnieje na zasadach ogólnych możliwość zaskarżenia tego wyroku do sądu II instancji.

Należy również zwrócić uwagę na to, że umorzenie postępowania o zbrodnię komunistyczną na mocy ustawy o amnestii nie jest równoznaczne np. z wyrokiem uniewinniającym. Co więcej, takie umorzenie oznacza wprost stwierdzenie, że sprawcą przestępstwa jest oskarżony funkcjonariusz państwa komunistycznego, jednakże z uwagi

na przewidziane w ustawie dobrodziejstwo zaniechane zostanie ściganie go w związku z popełnionym w przeszłości przestępstwem.

Innym ze skutków wspomnianej ustawy, jest obowiązek złagodzenia przez sąd kary surowszej niż 2 lat pozbawienia wolności oraz ewentualnie orzeczonej obok niej kary grzywny. Właśnie w taki sposób zastosowano ustawę o amnestii we wspomnianej sprawie gen. Czesława Kiszczaka dotyczącej wydarzeń na KWK WUJEK i KWK MANIFEST LIPCOWY

W pionie śledczym IPN obecnie przeważa ocena, że w większości spraw dotyczących zbrodni komunistycznych należy kierować do sądu akty oskarżenia, w następnie domagać się wobec sprawców tych przestępstw wymierzenia kary powyżej 2 lat pozbawienia wolności. Za przyjęciem takiego stanowiska przemawia wysoki stopień zawinienia tych czynów najczęściej związany z tym, iż oskarżony działał w poczuciu bezkarności, jakie dawała mu pozycja funkcjonariusza państwa komunistycznego. Ponadto przestępstwo skierowane było zazwyczaj nie tylko przeciwko osobie fizycznej, ale również przeciwko prawidłowej działalności instytucji państwowych oraz przeciwko wymiarowi sprawiedliwości.

Ustawy o amnestii nie stosuje się wobec sprawców zbrodni określonych w art. 1 pkt 1 dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 roku o wymiarze kary dla faszystowsko – hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz. U. z 1946 roku nr 69 poz. 377 z późn. zm.), zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości a nadto do sprawców zbrodni komunistycznych będących przestępstwami zabójstwa, znęcania się i kwalifikowanej postaci zgwałcenia (tj. zbiorowego lub ze szczególnym okrucieństwem).

W świetle powyższego ustawa o amnestii nie ma zastosowania do sprawców przestępstw popełnionych w okresie stalinowskim głównie przez sędziów i prokuratorów, jak i przez funkcjonariuszy Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego Milicji Obywatelskiej lub Informacji Wojskowej noszących znamiona zbrodni przeciwko ludzkości określone w art. 3 cytowanej ustawy o IPN. W zakresie uznania za zbrodnie przeciwko ludzkości czynów popełnionych przez funkcjonariuszy UB w okresie stalinowskim wykorzystywana jest powszechnie wykładnia prawa dokonana przez Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 4.12.2001 roku sygn. II KKN 175/99 w tzw. sprawie Humera i innych. Podsumowując to, można łatwo dostrzec, że ustawa o amnestii ma zastosowanie w sprawach o zbrodnie komunistyczne nie będące zbrodniami przeciwko ludzkości i jednocześnie nie wyczerpujące znamion przestępstwa zabójstwa, znęcania się i kwalifikowanej postaci zgwałcenia.

Ma ona natomiast zastosowanie wobec funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, którzy dopuszczali się przestępstw głównie w okresie stanu wojennego. Nie dotyczy to jednak jak wspomniano tych czynów, które są np. przestępstwami znęcania się wyłączającymi zastosowanie amnestii.

Aktualnie trudno ustalić przyczyny, dla których w ustawie o IPN w ogóle nie wyłączono

zastosowania omawianej ustawy o amnestii wobec sprawców zbrodni komunistycznych. Można domniemywać, iż stało się to prawdopodobnie przez niedopatrzenie zaistniałe na etapie prac ustawodawczych, kiedy to przyjęto u rozwiązanie podobne do zawartego w art. 2 „b” ust. 3 w ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 roku o Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytucie Pamięci Narodowej (Dz. U. nr 21 poz. 98) oraz w przepisie art. 9 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Przepisy wprowadzające kodeks karny (Dz. U. nr 88 poz. 554 z późn. zm.) – w zakresie dotyczącym czynów określonych w art. 9 § 1 tej ustawy. Miał na to niewątpliwie także wpływ brak jakiejkolwiek refleksji na temat ewentualnych skutków takiego unormowania w ramach dalszych prac nad tą ustawą. Można jednakże stanowczo stwierdzić, iż konieczność stosowania ustawy o amnestii nie neguje możliwości oraz sensu ścigania i pociągania do odpowiedzialności sprawców zbrodni komunistycznych.

art. 2 ust. 1 ustawy o IPN: Zbrodniami komunistycznymi, w rozumieniu ustawy są czyny popełnione przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego w okresie od 17 września 1939 r. do dnia 31 grudnia 1989 r., polegające na stosowaniu represji lub innych form naruszenia praw człowieka wobec jednostek lub grup ludności bądź w związku z ich stosowaniem, stanowiące przestępstwa według polskiej ustawy karnej obowiązującej w czasie ich popełnienia.

art. 3 ustawy o IPN: Zbrodniami przeciwko ludzkości są w szczególności zbrodnie ludobójstwa w rozumieniu Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, przyjętej w dniu 9 grudnia 1948 r. (Dz. U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 i 10 i Nr 31, poz. 213 oraz z 1998 r. Nr 33, poz. 177), a także inne poważne prześladowania z powodu przynależności osób prześladowanych do określonej grupy narodowościowej, politycznej, społecznej, rasowej lub religijnej, jeżeli były dokonywane przez funkcjonariuszy publicznych albo przez nich inspirowane lub tolerowane.

Ewa Koj, Przemysław Piątek

Autorzy są prokuratorami Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach